

Energiegemeenschappen voor een sociaal rechtvaardige energietransitie

RESCOOP
VLAANDEREN

Reset.
Vlaanderen

SAAMO

beweging.net

Onze visie

De energietransitie zal sociaal zijn of niet zijn.

Betaalbaar en kwaliteitsvol wonen en toegang tot mobiliteit zijn basisrechten die vandaag niet gegarandeerd zijn voor wie kwetsbaar is.

Onaangepast energie- en klimaatbeleid zullen die rechten nog sterker onder druk zetten. De Vlaamse taxshift op energie en de Europese koolstoftaks voor gebouwen en transport (ETS 2) zullen fossiele brandstoffen immers duurder maken.

Sociaal-rechtvaardig klimaatbeleid moet hierop een antwoord bieden en prioritair inzetten op kwetsbare groepen zodat zij kunnen overschakelen naar fossielvrij wonen en duurzame mobiliteit en niet achterblijven met torenhoge facturen. Hiervoor is een gericht ondersteunings- en investeringsbeleid nodig dat gepaard gaat met sterke sociale bescherming en (tijdelijke) compensatiemaatregelen voor kwetsbare huishoudens die (nog) niet kunnen switchen naar fossielvrije energie.

Zet burgers mee aan het stuur van de energietransitie

Deze nota focust op het potentieel van energiegemeenschappen, een model dat in 2015 door de EU werd geïntroduceerd om burgers mee aan het stuur te zetten van de energietransitie en later in de Vlaamse wetgeving werd geïmplementeerd.¹

Energiegemeenschappen van burgers en verenigingen kunnen, naast of in samenwerking met de overheid en de markt, kennis delen; projecten opzetten; diensten verlenen en draagvlak creëren voor een rechtvaardige energietransitie. In Vlaanderen bestonden met de REScoops (Renewable Energy Source cooperatives, of ook burgercoöperaties hernieuwbare energie genoemd) al verschillende collectieve energiegemeenschappen die inzetten op een rechtvaardige energietransitie.

Verschillende RESCOOPs werken ook samen met een vzw voor vrijwilligers. Zo wordt kennis in de energietransitie verbonden met de opbouw van een draagvlak en sterke gevoeligheid voor een sociaal-rechtvaardige transitie. Naast de REScoops ontwikkelen of ondersteunen ook andere middenveldorganisaties initiatieven in de strijd tegen

¹ In 2015 introduceerde de Europese Commissie de 'energy community' als een nieuw soort samenwerkingsverband tussen burgers, KMO's en overheden die meer actieve burgerparticipatie op de energiemarkt moet mogelijk maken. Dit concept werd in Vlaanderen in 2021 omgezet naar Vlaamse regelgeving met het EMD-decreet. Net zoals in de Europese richtlijn werden twee vormen van een energiegemeenschap gedefinieerd: de hernieuwbare energiegemeenschap (HEG) en de energiegemeenschap van burgers (EGB). Een HEG doet uitsluitend projecten met hernieuwbare energie. Beide vormen vereisen de oprichting van een rechtspersoon en kleine ondernemingen die lid zijn mogen niet betrokken zijn bij grootschalige commerciële activiteiten en hun voornaamste commerciële activiteit mag er geen in de energiesector zijn

energiearmoede. In de bijlage van deze nota is een lijst opgenomen met voorbeelden van sociale energieprojecten van burgerenergiecoöperaties en middenveldorganisaties.

Recente Vlaamse wetgeving² biedt nieuwe mogelijkheden voor organisaties, burgers en overheden om vanuit (lokale) energiegemeenschappen projecten voor kwetsbare groepen op te zetten. Een aantal organisaties gingen hiermee al aan de slag. Toch stuiten zij, net als Rescoops, nog op drempels. De nieuwe Vlaamse minister van energie, Melissa Depraetere, gaf aan in haar beleidsnota het potentieel van energiegemeenschappen voor kwetsbare groepen te willen onderzoeken en (wettelijke) drempels weg te nemen. Daarnaast wil de minister ook sterker inzetten op collectieve projecten. Onderstaande aanbevelingen kunnen een aantal drempels inzake het uitvoeren van sociale energieprojecten wegwerken.

Onze aanbevelingen

Onderstaande aanbevelingen kwamen tot stand na overleg binnen de werkgroep Sociale Impact van REScoop.Vlaanderen, waarin naast alle burgerenergiecoöperaties lid van REScoop.Vlaanderen ook experts uit Beweging.net, SAAMO, Reset.Vlaanderen en Netwerk tegen Armoede meewerken.

1. **Valoriseer de expertise van energiegemeenschappen en middenveldorganisaties bij collectieve en sociale energieprojecten**

- Betrek en ondersteun energiegemeenschappen en middenveldorganisaties bij collectieve projecten die zich richten op kwetsbare groepen (bv. collectieve renovaties). Zowel in de beleidsvoorbereiding als in de uitvoering op het terrein. Zij staan vaak dicht bij (kwetsbare) burgers dan overheden of intergemeentelijke samenwerkingsverbanden, hebben ervaring met burgerparticipatie en hebben ook technische kennis in huis.. Zo kunnen zij de ideale partner zijn van Energiehuizen om meer resultaat te boeken in zo'n collectieve aanpak. Het beleid kan dan best ruimte en middelen voor die samenwerking creëren. De verdere uitwerking van de MijnVerbouwbegeleiding, MijnVerbouwlening en de opvolging van de Lokale Energie en Klimaatpacten de komende legislatuur bieden kansen om die samenwerking concreet vorm te geven.

² Naast het definiëren van de 2 soorten energiegemeenschappen in 2021, werd ook het concept energiedelen sinds 2022 stapsgewijs vertaald naar formele wetgeving (waaronder ook energiedelen in een energiegemeenschap) en werden in 2021 Lokale Energie en Klimaatpacten (LEKP's) decretaal verankerd. In versie 2.1 van de LEKP's werd de doelstelling 'Toegang tot een energiegemeenschap voor 1 per 500 inwoners' opgenomen. Lokale besturen die de pacten ondertekenden hebben recht op ondersteuning vanuit Vlaanderen.

- Voorzie een garantiefonds voor energiegemeenschappen die collectieve projecten bij kwetsbare groepen uitrollen. Dit vermijdt problemen wanneer mensen betalingsproblemen kennen (bv. om werken die werden geprefinancierd terug te betalen).

2. Maak werk van inclusieve warmte

- Energiegemeenschappen zijn niet gedreven door winstmaximalisatie. Zij zorgen via warmtenetten voor warmte door en voor een energiegemeenschap. Stimuleer daarom het beheer van inclusieve warmtenetten op publiek domein door energiegemeenschappen en vermijd dat de facto een monopoliepositie van 1 speler gecreëerd wordt in gemeenten. Het is belangrijk dat de minister dit in haar regelgevend kader naar steden en gemeenten voldoende bewaakt.
- Voorzie een risicofonds voor investeringen in inclusieve warmtenetten van energiegemeenschappen voor mocht de investering in het warmtenet na een studie niet rendabel blijken.
- Werk samen met REScoops, andere energiegemeenschappen en sociale organisaties een model uit waarbij warmtepompen 'as a service' kunnen geplaatst worden bij lage inkomensgroepen die niet kunnen aansluiten op een warmtenet.

3. Tackle 'corporate capture'

Een flink aantal aangemelde energiegemeenschappen in Vlaanderen zijn op vandaag top-down bedrijfs- en overheidsinitiatieven. Dit kan leiden tot het fenomeen 'corporate capture' waarbij een energiegemeenschap de facto een project-vennootschap is waarbij geen burgers zijn betrokken. De Vlaamse overheid dient de rol van (kwetsbare) burgers in energiegemeenschappen beter te vrijwaren door:

- het belang van directe burgerparticipatie, directe financiering door burgers en maatschappelijke meerwaarde bij energiegemeenschappen te benadrukken. Dit moet KMO's en overheden aanzetten om niet alleen naar het eigen rendement te kijken maar met hun energiegemeenschap ook maatschappelijke winsten te boeken en het draagvlak voor de energietransitie te vergroten.
- de VREG de bevoegdheid te geven om de activiteiten en aanmeldingen van energiegemeenschappen beter te controleren. Wanneer uit die controle blijkt

dat energiegemeenschappen onvoldoende worden ingezet voor maatschappelijke doelen, dringt een beleidsevaluatie zich op.

4. Maak energiedelen aantrekkelijker

Het Europese instrument van energiedelen draagt potentieel in zich voor energiegemeenschappen met burgers, ook kwetsbare burgers die energiearmoede ervaren.. Dit potentieel komt helaas nog niet tot zijn recht.

- Bij een aantal leveranciers lijken de forfaitaire kosten die ze aanrekenen niet overeen te komen met de werkelijke kosten die zij maken bij energiedelen. Reguleer daarom de kosten die energieleveranciers aanrekenen bij energiedelen. Leveranciers zouden hier geen winst op mogen maken. Stimuleer daarnaast Fluvius en de leveranciers om de administratieve processen voor energiedelen te automatiseren zodat het aandeel administratieve kosten in de extra kosten zo klein mogelijk wordt. Onderzoek ook of het mogelijk is om voor beschermde afnemers de extra kosten volledig te compenseren. Uiteraard moet het sociaal tarief bij beschermde afnemers blijven gelden voor de andere volumes die ze van een energieleverancier afnemen.
- Bekijk met de VREG hoe de netkosten bij energiedelen in een energiegemeenschap gedifferentieerd kunnen worden naargelang de belasting van het net en dus de benodigde netcapaciteit. Wanneer stroom binnen een zelfde appartementsgebouw gedeeld wordt kunnen de netkosten zo volledig wegvallen. Ook het aandeel van de gedeelde volumes in het totale elektriciteitsverbruik kan een parameter zijn in de bepaling van de hoogte van het distributienettarief. Hoe meer stroom gedeeld is, hoe lager het distributienettarief.
- Laat de componenten van de Vlaamse overheid in de factuur (bv quotum voor groenestroom- en warmtekrachtcertificaten) vallen voor de volumes die gedeeld worden. Zeker voor verbruik binnen hetzelfde gebouw is dit verdedigbaar. Dit kan collectieve zonnepaneelinstallaties op appartementsgebouwen veel aantrekkelijker maken.
- Maak energiedelen mogelijk voor actieve budgetmeterklanten

5. Naar flexibiliteitsdiensten met sociaal doel

- Ondersteun onderzoeksprojecten van energiegemeenschappen inzake inclusieve flexibiliteit. Het zijn momenteel enkel (individuele) netgebruikers met kennis en middelen die hun verbruik, productie, injectie en opslag kunnen sturen, al dan niet op basis van prijssignalen. Hierdoor dreigt de ongelijkheid in energieverbruik en energiekost tussen afnemers groter te worden, alsook het risico op energiearmoede voor kwetsbare groepen. Energiegemeenschappen kunnen een leidende rol opnemen in inclusieve flexibiliteitsdiensten, zoals wijkbatterijen, slimme sturing van laadpalen voor (deel)wagens en warmtepompen, ...
- Overbrug de kenniskloof rond flexibiliteit en zet daarom in op betere kennisverspreiding bij wie vandaag nog onvoldoende op de hoogte is over de noodzaak, mogelijkheden, maar ook gevaren (bv. bij dynamische prijzen). Ook hier kunnen energiegemeenschappen en middenveldorganisaties samenwerken met Energiehuizen

6. Besteed middelen Sociaal Klimaatfonds aan nieuwe collectieve energieprojecten (met energiegemeenschappen) in plaats van financiering bestaande instrumenten

In juni 2025 moeten de Europese lidstaten een Sociaal Klimaatplan indienen om toegang te krijgen tot het Sociaal Klimaatfonds. Vlaanderen kan deze middelen aanwenden om ook energiegemeenschappen te ondersteunen die collectieve energieprojecten voor kwetsbare groepen ontwikkelen. Graag gaan we in gesprek over de mogelijkheden in het kader van bovenstaande aanbevelingen en instrumenten die een reële impact genereren.

Deze aanbevelingen komen vanuit de werkgroep Sociale Impact van Rescoop Vlaanderen, waar zowel burgerenergiecoöperaties als Beweging.net, Reset.Vlaanderen, het Netwerk tegen Armoede en SAAMO deel van uitmaken.

BIJLAGE: voorbeelden sociale energieprojecten REScoops en middenveldorganisaties

Met deze niet-exhaustieve lijst aan voorbeelden willen we aantonen dat REScoops en middenveldorganisaties actie ondernemen en expertise ontwikkelen inzake een sociaal-rechtvaardige energietransitie. Dit gebeurt niet altijd via een energiegemeenschap zoals vandaag gedefinieerd in de Vlaamse wetgeving, al kunnen een aantal initiatieven in de toekomst mogelijk een plaats krijgen in een energiegemeenschap.

- **Zonnewerkers+ (EcoOb):** Plaatst zonnepanelen op daken van 27 door het OCMW geselecteerde kwetsbare huishoudens. De begunstigden betalen de zonnepanelen maandelijks af aan 8 Euro/maand en genieten van de volledige productie. Voor hen is dit voordeliger dan het sociaal tarief en de overheid bespaart op uitgaven aan sociaal tariefondersteuning. Een garantiefonds dekt de risico's. Een uitbreiding naar een fonds dat in PV op afbetaling financiert voor 1000 huurders is voorzien. Campina werkt momenteel ook een replica-model uit voor plaatsing van zonnepanelen bij een kwetsbare doelgroep.
- **Buurzame stroom (Energent):** Onderzoekproject om iedereen mee te nemen 'onder de zonnepanelen' in de Gentse Dampoortwijk. In 2024 werd in navolging via MijnVerbouwbegeleiding nog PV geplaatst bij 9 huishoudens met lager inkomen.
- **OCMW-energiedelen (Noordlicht):** De RESCOOP Noordlicht bouwt met de gemeente Kampenhout aan een model om OCMW-begunstigden toegang te verlenen tot goedkope reststroom van zonne-installaties op het gemeentepatrimonium.
- **Aandelen van een energiecoöperatie op afbetaling (zoals Ecopower, Druifkracht):** Ecopower lanceerde binnen PowerUp de mogelijkheid voor kwetsbare burgers van Eeklo, om aandeelhouder te worden van Ecopower op afbetaling. Ze kregen zo ook toegang tot het stabiele en vaak goedkopere energieaanbod aan kostprijs. Ook Druifkracht kopieerde dit model. Bij Klimaan is er toegang tot elektrische deelauto's voor aandeelhouders en ook hiervoor is een afbetalingsregeling mogelijk.
- **PV en batterij op Noodkoopwoningen (ZuidtrAnt):** ZuidtrAnt heeft PV en batterijen op afbetaling in noodkoopwoningen geplaatst.

- **Een sociale woonwijk met zonnepanelen (Klimaan):** Klimaan deed met burgerinvesteringen van meer begoede burgers de investering van zonnepanelen op 197 sociale woningen, waarbij er niet voor winst gegaan wordt maar om de sociale huurders een lage stabiele energieprijis te bieden los van marktschokken op de gasmarkt zoals die we bij het begin van het conflict in Oekraïne gezien hebben. Een vPPA met de stad Mechelen is in opbouw om de risico's op te vangen.
- **Papillon (SAAMO):** Sinds 2018 voorziet het project Papillon van SAAMO maar liefst 370 gezinnen verspreid over heel Vlaanderen van energiezuinige huishoudtoestellen voor een periode van tien jaar. Gezinnen in energiearmoede genieten zo, voor een maandelijkse lage huurprijs, van een lager energieverbruik én een lagere energiefactuur. Het project levert niet alleen toestellen, maar geeft ook tips en advies. Opbouwwerkers van SAAMO West-Vlaanderen helpen deelnemers bij het interpreteren van hun energiefactuur en geven tips hoe ze hun energiekosten nog verder kunnen verlagen. Ook het thema woonkwaliteit nemen zij samen onder de loep.
- **Burenwerf (ZuidtrAnt)** werkt aan renovaties, vaak met groepsaankopen voor glas en isolatie. Ze proberen alle bewoners van een bepaalde wijk mee te nemen in de renovatie en ook de huurders te informeren.
- **Pandschap Rivierenland (Klimaan) en Warm Nest van Klimaatpunt/PaJoPower:** Waardig wonen is de eerste stap uit armoede. Er is een problematiek van leegstand enerzijds en een tekort aan sociale woningen anderzijds. Klimaan zette een samenwerkingsverband op met de vzw Welkom in Mechelen en de Woonmaatschappij Rivierenland om huiseigenaars te ontzorgen om de leegstand aan te pakken, de woning te renoveren en aan te bieden voor sociale huur. In 3 jaar werden 75 woningen gerenoveerd, waarmee het sociale woningbestand werd uitgebreid.
- **Woonmeter (SAAMO en Bronsgroen):** Energetische woonklimaat wordt actief opgevolgd door een thermometer en luchtvochtigheidsmeter. Met een meetboekje verwerven kwetsbare bewoners meer inzicht in hun energieverbruik.
- **Goed Wonen (Familiehulp):** Goed Wonen is een sociale onderneming van Familiehulp die energiescans, energiebesparende maatregelen (zoals isolatiewerken) uitvoert bij ouderen, mensen met een zorgbehoefte, financieel

kwetsbare mensen en verhuurders die woningen aanbieden aan mensen met specifieke zorgbehoeften of verminderde zelfredzaamheid. Goed Wonen biedt mensen met een afstand tot de arbeidsmarkt kansen op werk.

- **Sociale warmtenetten (ZuidtrAnt, Beauvent, Klimaan):** ZuidtrAnt plant om haar warmtenet van Edegem uit te breiden naar een 45-tal wooneenheden van de sociale huisvestingsmaatschappij Thuisrand, inclusief een 10tal soortgelijke woningen in privébezit. Beauvent hanteert rond het warmtenet van Oostende een sociaal gunsttarief voor de meer kwetsbare bewoners die aangesloten zijn op het warmtenet. Klimaan heeft een studie opgestart voor een warmtenet in een sociale woonwijk van Woonmaatschappij Rivierenland.
- **Sociale mobiliteit (Klimaan):** Minder mobiele mensen, die niet meer met de auto kunnen rijden, moeten ook bij de dokter geraken. Klimavelo is een project van Klimaan waar vrijwilligers zoals asielzoekers die op een vergunning wachten, hen met een fietsriksja op bestemming kunnen brengen. In Mechelen en Bonheiden is er een ploeg van bijna 30 vrijwilligers die in totaal maandelijks meer dan 200 ritten uitvoeren. Ondertussen wordt een netwerk van elektrische deelmobiliteit uitgerold waarbij de sociale huisvestingsmaatschappij nu ook met Klimaan elektrische deelwagens ter beschikking gaat stellen aan sociale huurders zonder de noodzaak van de beginkost van instap.
- **Onze Buurt deelt Vervoer (beweging.net):** In 2022 organiseerde beweging.net een pilootproject rond toegankelijke deelmobiliteit in Tervuren en Landen. Daarbij proefden inwoners van sociale huisvesting en hun buurt een jaar lang van verschillende vormen van deelmobiliteit. De ervaringen werden gebundeld in een praktijkgids en verwerkt in een adviestraject voor lokale besturen en woonmaatschappijen.
- **De stem van MIA (SAAMO):** Een stem werd gegeven aan kwetsbare mensen om hun opinie te geven rond energie-uitdagingen. RESCOOP Campina werkte hieraan mee en overtuigde nadien de stad Turnhout om te investeren in Campina met sociale aandelen, een kapitaal dat dan ingezet kan worden voor derdepartij-investeringen ten gunste van kwetsbare burgers.
- **Solidariteitsactie (Campina):** Campina zette een solidariteitsactie op, waarbij mensen die het niet nodig hebben gevraagd wordt om de energiepremie te storten aan een armoede-organisatie.